

DE BIJBEL HEEFT TOCH GELIJK

DE WETENSCHAP BEWIJST DE HISTORISCHE JUISTHEID

Zevende druk



H. J. PARIS AMSTERDAM

UND DIE BIBEL HAT DOCH RECHT

Nederlandse vertaling: Ted Logeman



Stichting de 'Gibonbron'

www.theologienet.nl

Middelburg

2003

MCMLXIV

Copyright 1955 bij Econ Verlag GmbH, Düsseldorf, Pressehaus.
Alle rechten, ook die van gedeeltelijke overname, uitdrukkelijk
voorbehouden.

Aan mijn ouders
en mijn vriend Th. Ruth

*„Het is het hoogste geluk van de denkende mens,
het doorgroondelijke doorgrond te hebben en het
ondoorgroondelijke rustig te vereren.”*

*(J. W. von Goethe -
Natuurwetenschappelijke Geschriften)*

Als een niet-theoloog een boek over de bijbel schrijft, is dat wel zó ongewoon, dat men redelijkerwijs een verklaring van hem verwacht, waarom hij zich juist op déze stof geworpen heeft.

Mijn belangstelling als publicist gaat al vele jaren uitsluitend naar de resultaten van het moderne wetenschappelijk onderzoek uit. In het jaar 1950 kreeg ik bij het dagelijkse routinewerk van mijn beroep de verslagen van de expeditie van de Fransman Prof. Parrot en zijn landgenoot Prof. Schaeffer onder ogen, over de opgravingen in Mari en Ugarit. In Mari aan de midden-Eufraat gevonden spijkerschrifttabletten bevatten bijbelse namen, waardoor de lange tijd als „vrome overlevering” beschouwde patriarchenverhalen plotseling een historische basis kregen. In Ugarit aan de Middellandse Zee waren al eerder sporen van de Kanaänietische Baälscultus aan het licht gekomen. Het toeval wilde, dat in hetzelfde jaar een boekrol van de profeet Jesaja, afkomstig uit een grot aan de Dode Zee, uit voorchristelijke tijd afkomstig bleek. Deze — gezien de culturele betekenis van die vondsten mag men zeggen: sensationele — berichten deden bij mij de wens ontstaan, mij intensiever met de bijbelse archeologie, dat jongste en in het algemeen weinig bekende onderdeel van de oudheidkunde, te gaan bezighouden. Ik zocht dan ook zowel in de Duitse als in de buitenlandse literatuur naar een overzichtelijke en bevattelijke samenvatting der resultaten van het wetenschappelijk onderzoek tot op heden; maar ik vond niets. Zo'n boek bestaat namelijk niet. Toen ben ik zelf de bronnen nagegaan en heb — bij dit detectivewerk krachtig gesteund door mijn vrouw — in de bibliotheken van vele landen alles vergaard, wat er aan wetenschappelijk gefundeerde uitkomsten van het onderzoek is gepubliceerd. Naarmate ik meer in het onderwerp doordrong, werd het steeds opwindender.

De deur naar de historische wereld van het Oude Testament was al in het jaar 1843 door de Fransman Paul-Emile Botta open-

op eens vis-à-vis met de reliëfportretten van de Assyrische koning Sargon II, die Israël ontvolkt en zijn bewoners in lange colonnes weggevoerd had. Verslagen van veldtochten, door deze heerser ondernomen, maken melding van de in de bijbel eveneens geschildeerde verovering van *Samaria*.

Sedert een eeuw hebben Amerikaanse, Engelse, Franse en Duitse geleerden in het Nabije Oosten, in Mesopotamië en Palestina, en in Egypte gegraven. De grote naties stichtten instituten en scholen speciaal voor deze onderzoekingen. In 1869 onstond de Palestine Exploration Fund, in 1892 de Ecole Biblique der Dominicanen van Saint-Etienne, en daarop volgde in 1898 de Deutsche Orient Gesellschaft, in 1900 de American Schools of Oriental Research en in 1901 het Deutsche Evangelische Institut für Altertumskunde.

In Palestina worden veelvuldig in de bijbel genoemde plaatsen en steden blootgelegd. Ze zien er net zo uit en zijn precies zo gelegen, als de bijbel beschrijft. Op oeroude inscripties en monumenten ontmoeten de geleerden steeds meer personages uit het Oude en Nieuwe Testament. Reliëfs uit die oude tijden-zelf tonen ons afbeeldingen van die volkeren, waarvan tot voor kort alleen de namen overgeleverd waren. Hun gelaatstrekken, hun klederdrachten, hun wapenen krijgen nu voor het nageslacht gestalte. Plastieken en reusachtige afbeeldingen tonen de *Hethieten* met hun dikke neuzen, de slanke, rijzige *Filistijnen*, de elegante vorsten van Kanaän met hun door de Israëlieten zo gevreesde „ijzeren wagens”, de vredig glimlachende koningen van Mari — *tijdgenoten van Abraham* — in hun met franje afgezette mantels. Duizenden jaren lang hebben de Assyrische koningen niets van hun ongenaakbaar grimmig uiterlijk ingeboet: Tiglath-Pilésér III, uit het Oude Testament welbekend als *Pul*, *Sanherib*, die *Lachis* verwoestte en *Jeruzalem* belegerde, *Esarhaddon*, die koning *Manasse* in boeien liet slaan, en Assurbanipal, de „grote en beroemde *Asnappar*” uit het boek Ezra.

Evenals *Ninevé* en *Nimrûd* — het oude *Kalah* —, evenals *Assur* en *Thebe*, dat de profeten *No* (of *No-Ammon*) noemden wekten de onderzoekers ook het beruchte *Babel* van de bijbel, met zijn fabuleuze toren, uit de sluimer van het verleden. Archeologen vonden aan de Nijldelta de steden *Pithom* en *Raämses*, waar Israël de gehate dwangarbeid verrichtte, legden langs de weg die de kinderen Israëls gingen bij de verovering van Kanaän de lagen bloot die getuigden van brandstichting en vernietiging, en in *Gibéa* de bergvesting van

Sauv, binnen welke muren de jeugdige *Dauid* zong bij de harp, en ze stieten in *Megiddo* op een geweldige paardenstal van koning *Salomo*, die 12.000 ruiters had.

Uit de wereld van het Nieuwe Testament kwamen de schitterende gebouwen van koning *Herodes* weer te voorschijn, in het hartje van het oude Jeruzalem werd het door de evangelist *Johannes* genoemde *Lithostrôtos* (*Plaveisel*) ontdekt, waar *Jesus* voor *Pilatus* stond; Assyriologen ontcijferden op Babylonische sterrenkundige tabellen de nauwkeurige gegevens over de waarneming van de *ster van Bethlehem*.

Adembenemend, en in hun veelheid nauwelijks te overzien, brengen vondsten en ontdekkingen een ommekeer teweeg in de beoordeling van de bijbel. Gebeurtenissen, waarvan vele tot nu toe als „vrome verhalen” werden beschouwd, krijgen opeens een historisch reliëf. Dikwijls komen de resultaten van het onderzoek tot in alle details overeen met de bijbelse berichten. Ze „bevestigen” niet alleen, maar verhelderen tevens de historische situaties, waaruit het Oude Testament en de Evangeliën ontstonden. Gebeurtenissen en lotgevallen van het volk Israël zijn daarmee zowel tegen een levensecht, bont décor geplaatst, midden in het kleurige alledaagse leven van die tijd, alsook midden in de politieke, culturele en economische botsingen en de strijd om de macht van de nationale staten en de grote rijken van het Tweestromenland en langs de Nijl, waar de bewoners van het smalle bufferland Palestina meer dan twintig eeuwen lang zich nooit helemaal buiten hebben kunnen houden.

Men was en is veelal van mening, dat de bijbel uitsluitend heilsgeschiedenis is, een geloofspand voor de christenen over de hele wereld. Maar hij is tegelijkertijd een boek over gebeurtenissen, die werkelijk plaats gehad hebben. Hij is weliswaar in dit opzicht niet volledig, in zoverre namelijk het Joodse volk zijn geschiedenis slechts met het oog op Jahwè, dus uit het gezichtspunt van eigen schuld en verzoening schreef, maar die gebeurtenissen zijn historisch echt, en zelfs met verbluffende nauwkeurigheid opgetekend.

Menig bijbels verhaal is met behulp van de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek beter te begrijpen dan tot dusverre mogelijk was. Er zijn weliswaar theologische stromingen, voor wie slechts het Woord en niets dan het Woord telt, „maar”, aldus de wereldberoemde Franse archeoloog Prof. André Parrot, „hoe kan men dat Woord verstaan, als men het niet in zijn juiste chronologische, historische en geografische kader plaatst?”

Wat nu toe bleef de kennis aangaande deze ongewone ontdekkingen slechts aan een kleine kring van deskundigen voorbehouden. Reeds een halve eeuw geleden vroeg Prof. Friedrich Delitzsch in Berlijn: „Waar toe al die moeite in het verre, ongestuvrij, gevaarlijke land? Waar toe al dat kostbare omwoelen van tientallen eeuwen oud puin tot op het grondwater, waar toch geen goud of zilver te vinden is? Waar toe de wedijver van de naties, om zoveel mogelijk van zulke kale heuvels te bemachtigen voor afgravingen?” De Duitse geleerde Gustav Dalman gaf hem in Jeruzalem het juiste antwoord op die vraag, door de hoop uit te spreken, dat op een dag alles wat bij de opgravingen „beleefd en ingezien was, daarna in wetenschappelijk werk en ook praktisch, in school en kerk, verwerkt en vruchtbaar gemaakt zou worden.” Juist dat laatste is niet gebeurd.

Geen enkel boek in de geschiedenis van de mensheid heeft zulke veranderingen teweeg gebracht, heeft de ontwikkeling van de hele westerse wereld zó ingrijpend beïnvloed, en is zó over de hele wereld verbreid als het „Boek der boeken”, de bijbel. Hij is momenteel in 1120 talen en dialecten vertaald, en er zijn na twintig eeuwen nog geen tekenen die erop wijzen, dat hij zijn zegetocht beëindigd heeft.

Tijdens het verzamelen en verwerken van het materiaal, met betrekking waar toe ik overigens geen enkele aanspraak op volledigheid maak, kwam ik dan ook tot de overtuiging, dat het hoog tijd was, lezers en tegenstanders van de bijbel, gelovigen en sceptici deel te laten hebben aan de opwindende ontdekkingen van de verschillende takken der nuchtere wetenschap. Tegenover de overweldigende veelheid van authentieke en vaststaande resultaten van het onderzoek drong zich met betrekking tot de sceptische kritiek, die sinds de eeuw der Verlichting tot op heden aan de bijbel afbreuk zou willen doen, de stelling aan mij op: De bijbel heeft toch gelijk!

Hamburg, september 1955.

Werner Keller

UIT HET OUDE TESTAMENT

I - Toen de patriarchen kwamen

In de „Vruchtbare Halve Maan” / Het Ur der Chaldeeën van de Bijbel / De zondvloed wordt opgegraven / Een Oud-Babylonisch overstromingsbericht / Abraham leefde in het rijk Mari / De grote reis naar Kanaän / Abraham en Lot in het Purperland

II - In het rijk der farao's

Jozef in Egypte / Een stilzwijgen van 400 jaar / Dwangarbeid in Pithom en Raamses

III - Veertig jaren in de woestijn

Op weg naar de Sinā / Bij de berg van Mozes / Onder de steppenhemel / Op de drempel van het Beloofde Land

IV - De strijd om het Beloofde Land

De intocht van Israël / Onder Debora en Gideon / De strijders uit Kaf tor / Onder het juk der Filistijnen

V - Toen Israël een groot rijk was

De grote koning David / Koperkoning Salomo / De koningin van Scheba als handelspartner / Over het gewone leven in Israël

VI - Twee koningen - twee rijken

In de schaduw van de komende wereldmacht / Het einde van het noordelijke rijk Israël / Juda onder het juk van Assur / De verleidelijke erediens ten van Kanaän / De wereldmacht Ninevé gaat ten onder / De laatste dagen van Juda

VII - Van de Ballingschap tot het rijk der Makkabeeën

De grote school in de ballingschap / De zon van het Oude Oosten gaat onder / Kores, de koning der Perzen / Terugkeer naar Jeruzalem / Onder de invloed van Hellas / Om de geloofsvrijheid

UIT HET NIEUWE TESTAMENT

I - Jezus van Nazareth

Palestina aan de „Mare Nostrum” / De Ster van Bethlehem / De vlucht naar
Egypte / Te Nazareth in Galilea / Johannes de Doper / Tocht naar Jeruzalem,
proces en kruisdood / De grafdoek van Turijn

II - Uit de tijd der apostelen

In het voetspoor van Paulus / Het graf van Petrus / De verwoesting van
Jeruzalem

* *
*

ER ZIJ LICHT

HET ANTWOORD DER MANUSCRIPTEN

WEDEROPBOUW AAN DE HAND
VAN DE BIJBEL

(Uitvoerige inhoudsopgave achterin)

I - TOEN DE PATRIARCHEN KWAMEN

VAN ABRAHAM TOT JACOB

1 - In de „Vruchtbare Halve Maan”

Vierduizend jaar geleden - Slapende continenten - De grote bakermat van onze beschaving - Hoogontwikkelde culturen in het Oude Oosten - Terrasstorens en pyramiden waren allang gebouwd - Reusachtige plantages aan kunstmatige bevoeiingswerken - Stormloop van Arabische woestijnbewoners

Trekt men van Egypte uit een lijn, via de aan de Middellandse Zee grenzende landen Palestina en Syrië, en vervolgens langs de Eufraat en de Tigris door Mesopotamië tot aan de Perzische Golf, dan levert dat een duidelijke maansikkel op.

Vierduizend jaar geleden omsloot die machtige halve cirkel om de Arabische woestijn — „Vruchtbare Halve Maan” genoemd — een groot aantal beschavingen, aaneengeregen als de parels van een fonkelend halssnoer. Van daar uit straalde een helder licht voor de gehele mensheid. Hier lag het centrum der civilisatie van het stenen tijdperk tot de gouden eeuw der Grieks-Romeinse cultuur.

Hoe verder men omstreeks 2000 v. Chr. de blik afwendt van de „Vruchtbare Halve Maan” des te donkerder wordt het, en des te schaarser zijn de tekenen van menselijke cultuur. Het lijkt wel of de volkeren van de andere continenten rustig slapen als kinderen, voor wie het uur van ontwaken nog niet geslagen heeft. Boven de oostelijke Middellandse Zee straalt al een heldere glans — op Kreta bloeit het Minoïsche rijk, welks koningen de eerste in de geschiedenis bekende zeemacht stichtten. Reeds duizend jaar worden de bewoners van Mycene door de citadel beschermd, en er staat allang een tweede Troje op de puinhopen van het eerste. Op de naburige Balkan echter is het vroege bronzen tijdperk nog maar net begonnen. Op Sardinië en in west-Frankrijk worden de doden in graven van

I - TOEN DE PATRIARCHEN KWAMEN

VAN ABRAHAM TOT JACOB

1 - In de „Vruchtbare Halve Maan”

Vierduizend jaar geleden - Slapende continenten - De grote bakermat van onze beschaving - Hoogontwikkelde culturen in het Oude Oosten - Terrasstorens en pyramiden waren allang gebouwd - Reusachtige plantages aan kunstmatige bevoeiingswerken - Stormloop van Arabische woestijnbewoners

Trekt men van Egypte uit een lijn, via de aan de Middellandse Zee grenzende landen Palestina en Syrië, en vervolgens langs de Eufraat en de Tigris door Mesopotamië tot aan de Perzische Golf, dan levert dat een duidelijke maansikkel op.

Vierduizend jaar geleden omsloot die machtige halve cirkel om de Arabische woestijn — „Vruchtbare Halve Maan” genoemd — een groot aantal beschavingen, aaneengeregen als de parels van een fonkelend halssnoer. Van daar uit straalde een helder licht voor de gehele mensheid. Hier lag het centrum der civilisatie van het stenen tijdperk tot de gouden eeuw der Grieks-Romeinse cultuur.

Hoe verder men omstreeks 2000 v. Chr. de blik afwendt van de „Vruchtbare Halve Maan” des te donkerder wordt het, en des te schaarser zijn de tekenen van menselijke cultuur. Het lijkt wel of de volkeren van de andere continenten rustig slapen als kinderen, voor wie het uur van ontwaken nog niet geslagen heeft. Boven de oostelijke Middellandse Zee straalt al een heldere glans — op Kreta bloeit het Minoïsche rijk, welks koningen de eerste in de geschiedenis bekende zeemacht stichtten. Reeds duizend jaar worden de bewoners van Mycene door de citadel beschermd, en er staat allang een tweede Troje op de puinhopen van het eerste. Op de naburige Balkan echter is het vroege bronzen tijdperk nog maar net begonnen. Op Sardinië en in west-Frankrijk worden de doden in graven van

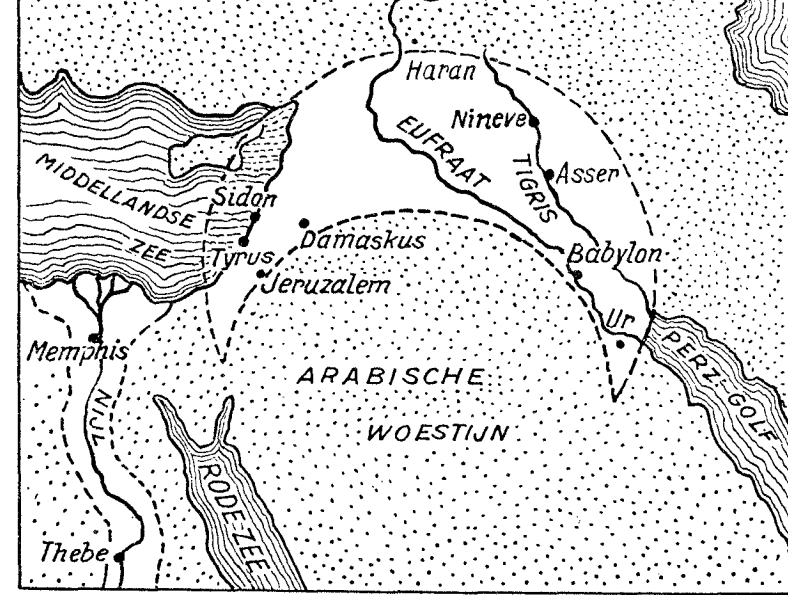
de laatste grote manifestatie van het stenen tijdperk.

In Brittannië wordt het beroemdste megalithische heiligdom gebouwd — de zonnetempel Stonehenge —, waarvan de reusachtige krans van stenen in de buurt van Salisbury tegenwoordig nog een met sagen omweven bezienswaardigheid van Engeland is. In Germanië trekken houten ploegen voren in de bodem.

Aan de voet van de Himalaya dooft flakkerend boven het dal van de Indus het eenzame licht van een eiland van cultuur. Boven China, boven de wijde steppen van Rusland, boven Afrika is het donker. En achter het water van de Atlantische Oceaan ligt het continent Amerika in een diepe duisternis.

In de „Vruchtbare Halve Maan” en in Egypte daarentegen bestaat een verwarrende veelheid van culturen. Sedert duizend jaar zetelen de Farao's op hun troon. Omstreeks 2000 v. Chr. wordt die troon bezet door de stichter van de twaalfde dynastie, Amenemhet I. Zijn invloedssfeer reikt van Nubië, ten zuiden van de tweede stroomversnelling in de Nijl, via het schiereiland Sinaï tot Kanaän en Syrië, een gebied zo groot als Noorwegen. Langs de kust van de Middellandse Zee liggen de rijke zeesteden der Feniciërs. In Klein-Azië, in het hart van het tegenwoordige Turkije, zal straks het machtige rijk van de oude Hethieten gesticht worden. In het Tweestromenland, tussen Eufraat en Tigris, regeren de *koningen van Sumer en Akkad*. Aan hen zijn de kleinere rijken van de Perzische Golf tot aan de bronnen van de Eufraat schatplichtig.

De geweldige pyramiden van Egypte en de machtige terrassen-torens van Mesopotamië hebben al vele eeuwen zien komen en gaan. Al tweeduizend jaar leveren grote farms en plantages, van een omvang als onze moderne grootbedrijven, in de kunstmatig bevoeide streken langs Nijl, Eufraat en Tigris graan, groente en uitgelezen vruchten. Overal in de „Vruchtbare Halve Maan” en in het rijk van de farao's wordt de kunst van het schrijven in spijkerschrift en hiërogliefen beoefend. Dichters, hof- en administratieambtenaren bedienen zich ervan; voor de handel is ze allang onontbeerlijk geworden. De levendige uitwisseling van producten, verzorgd door grote im- en exporteurs van het Tweestromenland en Egypte via karavaanwegen en per schip, van de Perzische Golf tot Syrië en Klein-Azië, en van de Nijl over zee naar Cyprus en Kreta en vervolgens naar de Zwarte Zee, wordt weerspiegeld in de handels-correspondentie op klei en papyrus. De meest gewilde artikelen zijn:



Afb. 1: De „Vruchtbare Halve Maan” en Egypte – omstreeks 2000 v. Chr.
de grote beschavingscentra van onze aarde.

koper uit de Egyptische mijnen in het Sinaïgebergte, zilver uit de mijnen in het Taurusgebergte van Klein-Azië, goud en ivoor uit Somaliland in Oost-Afrika en Nubië aan de Nijl, purperverf uit de Fenicische steden langs de kust van Kanaän, wierook en zeldzame kruiden uit Zuid-Arabië en prachtig linnen uit Egyptische weverijen, en de schitterende vazen van het eiland Kreta.

Literatuur en wetenschap bloeien zeer. In Egypte ontstaat de eerste amusementslectuur en wereldlijke poëzie. Het tweestromenland beleeft reeds zijn Renaissance. Taalkundigen uit Akkad, het grote rijk aan de beneden-Eufraat, vervaardigen de eerste grammatica en het eerste tweetalige woordenboek. De Gilgamesh-legende, de legenden van de oude Sumeriërs over schepping en zondvloed worden in het Akkadisch — de toenmalige wereldtaal — tot open van dramatische bewogenheid. Egyptische artsen vervaardigen volgens receptenboeken hun medicamenten uit beproefde geneeskrachtige planten, de chirurgen onder hen beschikken over anatomische kennis. Wiskundigen uit het land langs de Nijl geraken langs de weg der ervaring tot de berekening der zijden van de driehoek,

hem genoemde stelling vond. Ingenieurs in het Tweestromenland lossen vanuit de praktijk het probleem van de oppervlakteberekening op. Astronomen berekenen, zij het uitsluitend in dienst van de astrologie, op grond van nauwkeurige waarnemingen de baan der planeten.

Grote vrede en welvaart moeten geheerst hebben in deze wereld aan de Nijl, de Eufraat en de Tigris, want tot op heden is er nog geen inscriptie uit deze tijd gevonden, die van oorlogsverrichtingen spreekt.

Uit het zuiden echter, uit de dorre uitgestrektheid van de Arabische woestijn, daar waar deze door het water van de Indische Oceaan omspoeld wordt, brak omstreeks deze tijd met geweldige stoten naar het noorden en noordwesten, naar Mesopotamië, Syrië en Palestina een storm van Semietische nomadenvolken en -stammen los. Telkens beukten weer nieuwe golven Amorieten, „Westelijken”, tegen de rijken van de „Vruchtbare Halve Maan”.

Het rijk van de koningen van *Sumer en Akkad* stortte in 1960 v. Chr. onder hun hardnekkige aanvallen ineen. De Amorieten stichtten een reeks van staten en dynastieën. Eén daarvan zou ten slotte gaan overheersen: de eerste Dynastie van Babylon, het grote machtscentrum van 1830 tot 1530 v. Chr. De zesde koning daarvan was de beroemde Hammurabi.

Eén van deze Semietische nomadenstammen echter was bestemd, het lot te bepalen van millioenen en nog eens millioenen, tot op de huidige dag. Het was een kleine groep, misschien zelfs maar een enkele familie, onbekend en onbetekenend als een korreltje in een zandstorm: de familie van *Abraham, stamvader der patriarchen*.

2 - Het Ur der Chaldeeën van de Bijbel

Halte van de Bagdadexpres - Terrassentoren van tichelstencn - Ruïnes met bijbelse namen - Archeologen zoeken de plaatsen uit de Heilige Schrift - Een consul met een pikhouweel - De archeoloog op de troon van Babylon - Expeditie naar de Tell el-Mukajjar - Geschiedenisboeken van puin - Belastingbiljetten op klei - Was Abraham inwoner van een werelâstad?

EN TERAH NAM ZIJN ZOON ABRAM EN LOT, DEN ZOON VAN HARAN, ZIJN KLEINZOO, EN SARAY, ZIJN SCHOONDOCHTER, DE VROUW VAN ZIJN ZOON ABRAM; EN HIJ DEED HEN WEGTREKKEN UIT UR DER CHALDEEËN. (Gen. 11 : 31).

... en deed hen wegtrekken uit Ur der Chaldeeën — zo klinkt het nu al bijna tweeduizend jaar de Christenen in de oren. Ur, een naam zo geheimzinnig en legendarisch als de verwarrend vele namen van koningen en veldheren, van machtige rijken, van tempels en met goud beladen paleizen, waarover de bijbel ons bericht. Niemand wist waar Ur lag. Chaldea wees in de richting van Mesopotamië, maar dertig jaar geleden kon nog niemand vermoeden, dat het zoeken naar het bijbelse Ur tot de ontdekking van een cultuur zou leiden, die verder in de schemering van de praehistorische tijd ligt, dan zelfs de oudste sporen van menselijk leven in Egypte.

Tegenwoordig is Ur een spoorwegstation, 190 kilometer ten noorden van Basra in de buurt van de Perzische Golf, een van de vele stations van de beroemde Bagdadexpres. Volgens de dienstregeling stopt de trein daar even, in de schemering van de vroege morgen. Wanneer het lawaai van de naar het noorden verdersnellende wielen verstomd is, wordt de reiziger, die hier uitstapte, omgeven door de stilte van de woestijn.

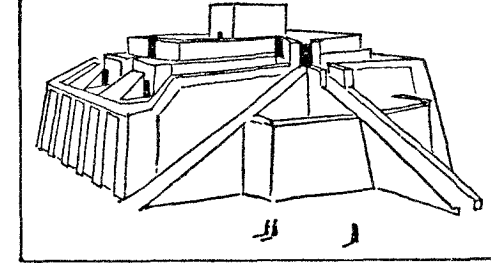
vlakten. Het is alsof hij in het midden van een geweldige platte schotel staat, die slechts door de rails doorsneden wordt. Op één enkel punt wordt de flikkerende, troosteloze uitgestrektheid onderbroken: in de stralen van de opkomende zon blinkt een enorme stompe kegel in het matte morgenrood. Het lijkt alsof een Titaan er diepe kerven ingekrast heeft.

De bedoeïenen zijn vertrouwd met deze eenzame kegel, in de spleten waarvan de uilen nestelen. Zij kennen hem sinds mensenheugenis en noemen hem Tell el-Mukajjar, „Berg der terrassen”. Hun voorvaderen hebben aan zijn voet hun tenten opgeslagen. Sinds mensenheugenis biedt hij een welkome bescherming tegen de gevaarlijke zandstormen. Tegenwoordig legeren zij zich nog met hun kudden aan zijn voet, als de regentijd plotseling gras uit de bodem te voorschijn tovert.

Eens — vierduizend jaar geleden — golfd en uitgestrekte tarwe- en gersteakkers, strekten zich tuinbouwbedrijven en bossen van dadelpalmen en vijgebomen uit, zover het oog reikte. Gigantische plantages, die een vergelijking met Canadese farms of Californische groente- en fruitbedrijven gemakkelijk zouden kunnen doorstaan. Het welige groen van de akkers en de moestuinen was door kaarsrechte kanalen en sloten, meesterwerken van bevoeiingskunst, doorsneden. Reeds ver in het stenen tijdperk hadden de vaklieden onder de bewoners het water van de grote rivieren aan zich dienstbaar gemaakt. Ze leidden vaardig en weloverwogen het kostbare vocht van de oevers weg en veranderden daarmee woestijngebieden in landerijen met een paradijsachtige plantengroei.

Bijna verborgen door bossen van schaduwgevende palmen stroomde destijds de Eufraat hier voorbij. Op deze grote levensader werd een druk scheepvaartverkeer onderhouden tot aan de zee. In die tijd strekte de Perzische Golf zich veel verder uit in het stroomgebied van Eufraat en Tigris. Nog voordat de eerste pyramide aan de Nijl gebouwd werd, verhief de Tell el-Mukajjar zich in de blauwe hemel. Vier machtige kubussen van tichelstenen, naar boven steeds kleiner wordend, verhieven zich, bijna 25 meter hoog en schitterend van kleur, in de lucht. Boven het zwart van het vierkante fundament met zijn 40 meter lange zijanten, schitterden rood en blauw de daarboven liggende terrassen, elk door bomen omzoomd. Het bovenste terras vormde een klein plateau, waarop zich een heiligdom bevond met een gouden dak.

Stille omgave deze sacrale plaats, waar priesters hun dienst aan het altaar van de maangod Nannar verrichtten. Het bedrijvige rumoer van één der oudste steden van de wereld, van de rijke metropolis Ur, drong nauwelijks tot hier door.



Afb. 2: De grote terrassentorens te Ur (Reconstructie).

In het jaar 1854 nadert in de richting van de eenzame rode kegel een karavaan van kamelen en ezels, beladen met een ongewone bagage bestaande uit schoffels, houwelen en meetinstrumenten, onder leiding van de Britse consul in Basra. Mr. J. E. Taylor komt niet uit zucht naar avontuur en ook niet uit eigen beweging. Een opdracht van het Foreign Office doet hem deze reis ondernemen, overeenkomstig de wens van het Brits Museum in Londen, om het zuiden van Mesopotamië — het land, waar Eufraat en Tigris voor hun uitmonding in de Perzische Golf elkaar naderen — op resten van oude bouwwerken te onderzoeken. Taylor had reeds in Basra dikwijls gehoord van de eigenaardige, enorme steenhoop, die zijn expeditie nu in zicht krijgt. Deze leek hem een geschikt object.

Omstreeks het midden van de 19de eeuw werden in Egypte, Mesopotamië en Palestina overal onderzoekingen en opgravingen begonnen, als gevolg van de plotseling ontwaakte behoefte, een wetenschappelijk gefundeerd beeld van de geschiedenis der mensheid in dit deel van de aarde te vinden. Het doel van een lange reeks expedities was het Nabije Oosten.

Tot op die tijd was de bijbel de enige historische bron voor de Klein-Aziatische wereld van vóór 550 v. Chr. Hij alleen verhaalde van tijden, die ver in een schemerdonker verleden teruggaan. Er duiken in de bijbel volken en namen op, waarvan zelfs de antieke Grieken en Romeinen geen weet meer hadden.

Tallose geleerden werden omstreeks het midden van de vorige eeuw onweerstaanbaar naar de gebieden van het Oude Oosten getrokken. Niemand kende de namen, die spoedig op ieders lippen zouden zijn. Vol verbazing namen de mensen van het „tijdperk der

verlichting kennis van de vondsten en ontdekkingen. Wat deze mannen in de buurt van de grote stromen van Mesopotamië en Egypte met oneindig moeizame arbeid aan het woestijnzand ontrukten, verdiende met recht de aandacht van miljoenen en nog eens miljoenen : hier stootte voor de eerste keer de wetenschap de poort tot de geheimzinnige wereld van de bijbel open.

De Franse consulaire beambte in Mossul, Paul-Emil Botta, is een enthousiast archeoloog. In 1843 begint hij in Chorsabad aan de Tigris te graven en brengt vol trots uit de puinhopen van een meer dan 4000 jaar oude metropolis het eerste bijbelse getuigenis aan het licht : Sargon, de legendarische heerser van Assyrië.

In het jaar, toen de veldmaarschalk naar Asdod kwam, gezonden door Sargon, den koning van Assur . . ., heet het in Jesaja 20 : 1.

Twee jaar later legt een jonge, Engelse diplomaat en opgraver, A. H. Layard, Nimrud (Kalchu) bloot, de stad, die in de bijbel Kalah heet (Gen. 10 : 11) en nu de naam van de bijbelse Nimrod draagt, *een geweldig jager voor het aangezicht des Heren. En het begin van zijn koninkrijk was Babel, Erech, Akkad en Kalne in het land Sinear. Uit dat land trok hij naar Assur en hij bouwde Ninevé en Rehoboth-Ir en Kalah . . .* (Gen. 10 : 10, 11).

Korte tijd daarna leggen opgravingen onder leiding van de Engelse majoor Henri Creswicke Rawlinson, die een der belangrijkste Assyriologen werd, 11 kilometer van Chorsabad, de Assyrische hoofdstad Ninevé en de beroemde bibliotheek van koning Assurbanipal bloot. Het is het Ninevé van de bijbel, tegen welks boosheid de profeten steeds weer predikten (Jona 1 : 2).

In Palestina wijdt de Amerikaanse geleerde Edward Robinson zich in de jaren 1838 en 1852 aan de reconstructie van de antieke topografie.

De Duitser Richard Lepsius, later directeur van het Egyptisch Museum in Berlijn, registreert op een expeditie van 1842 tot 1846 de bouwwerken aan de Nijl.

Als het de Fransman Champollion gelukt is de Egyptische hiërogliefen te ontcijferen, wordt na 1850 ook het raadsel van het spijkerschrift o.a. door Rawlinson, de opgraver van Ninevé opgelost. De oude documenten beginnen te spreken.

Laten we weer terugkeren tot de karavaan, die de Tell el-Mukajjar nadert.

Consul Taylor laat aan de voet van de rode heuvel de tenten op-

staan. Hij heeft geen wetenschappelijke ambities en ook geen kennis van zaken. Waar moet hij beginnen? Op welke plaats kan men de kolonnes inboorlingen doeltreffend aan het graven zetten? De machtige kegel van tichelstenen, een architectonisch meesterwerk uit een donker verleden, zegt hem als bouwwerk niets. Het is mogelijk, dat er binnenin iets sluimert, wat in het museum geplaatst zou kunnen worden en de heren in Londen interesseert. Hij denkt vaag aan een oud beeld, aan wapens, sieraden of zelfs een verborgen schat. Hij gaat de wonderlijke kegel te lijf en laat deze meter voor meter bekloppen. Niets wijst op een holle ruimte. Dit reusachtige bouwsel schijnt massief te zijn. Bijna tien meter hoog rijst het onderste blok steil uit het zand omhoog. Twee brede stenen glooiingen voeren omhoog naar de volgende kleinere afgeknotte kegel, waarboven zich een derde en vierde verheffen.

Taylor beklimt terras na terras, kruipt in de brandende zon op handen en voeten langs de spleten en vindt slechts gebroken tichelstenen. Badend in het zweet beklimt hij op een dag het bovenste platform; een paar uilen fladderen geschrokken tussen de verweerde muren vandaan. Dat is alles. Toch laat hij zich niet ontmoedigen. In zijn poging, de geheimen van deze steenhoop te ontsluiten, neemt hij een besluit, dat men nu slechts diep kan betreuren. Hij haalt de arbeiders van het onderste blok weg en zet hen aan de top van de heuvel aan het werk.

Wat de eeuwen overleefd, wat zandstormen en zonnehitte doorstaan had, viel nu ten offer aan rusteloos gezwaaid houwelen. Taylor beveelt het bovenste terras te slechten. Het vernielingswerk begint aan alle vier de hoeken tegelijk. Met dof gedreun vallen dag na dag kapotgeslagen massa's tichelstenen naar beneden. Na vele weken verstomt daar in de hoogte plotseling het luide geschreeuw, het kloppen en slaan der houwelen. Een paar mannen rennen hals over kop naar beneden, naar Taylors tent. In hun handen houden ze kleine staven, cilinders van gebakken klei. Taylor is teleurgesteld. Hij had meer verwacht. Hij ontdekt bij het voorzichtig schoonmaken van de vondsten, dat de kleirollen overdekt zijn met inscripties — spijkerschrift. Hij begrijpt er wel niets van, maar hij is er erg gelukkig mee. Goed verpakt worden de cilinders naar Londen gestuurd. Maar de geleerden aan de Theems maken van deze vondst weinig ophef. Geen wonder — in die jaren houden de onderzoekers hun blik gefascineerd op noord-Mesopotamië gericht, waar aan de bovenloop van de Tigris uit de heuvels van Ninevé en Chorsabad

taieltjes en beelden aan het licht komen, die al het andere in de schaduw stellen. Wat betekenen daarnaast de kleine kleicilinders uit de Tell el-Mukajjar! Taylor zoekt nog twee jaar onverdroten verder, maar zonder resultaat. Dan wordt hij teruggeroepen.

Wat er onder de oude steenklomp aan ontelbare schatten sluimert, zal de wereld pas bijna vijftienzeventig jaar later vernemen.

Bij de wetenschapsmannen raakt de Tell el-Mukajjar weer in het vergeetboek. Maar eenzaam wordt het niet meer om hem heen. Taylor is nauwelijks vertrokken, als scharen andere bezoekers arriveren. De aangetaste muren en vooral het door Taylors arbeiders vernielde bovenste terras, zijn een welkome, onuitputtelijke vindplaats van onoverzienbare hoeveelheden gratis bouw materiaal voor de Arabieren, die jaar na jaar, van heinde en ver naderbij komen en hun lastdieren met tichelstenen beladen. Duizenden jaren geleden door mensenhanden gevormd, dragen ze nog steeds leesbaar de namen van Ur-Nannu, de eerste grote bouwheer, en van Nabonid, de Babylonische heerser, die de terrassentoren restaureerde, welke ze ziggurat noemden. Zandstormen, regen, wind en zonnehitte zetten het vernielingswerk voort.

Wanneer in de eerste wereldoorlog Britse troepen op mars naar Bagdad in 1915 in de buurt van het oude bouwwerk kamperen, is zijn vroeger uiterlijk zo volkomen veranderd, is het zo vlak geworden, zo afgegraven en leeggeroofd in de jaren sedert 1854, dat één van de soldaten zich een klein bravourstukje kan veroorloven. Het vroeger hoekige profiel van de boven elkaar liggende terrassen, is zo volledig verdwenen, dat hij op een muilnier tot aan de top van de steenklomp rijdt.

Een gelukkig toeval wil, dat zich onder de officieren van de troep een expert bevindt, R. Campbell Thompson, van de Intelligence Staff van het leger in Mesopotamië. In vreedstijd is hij assistent bij het Brits Museum. Thompson doorsnuffelt vakkundig de machtige puinhoop, en ziet tot zijn grote schrik het verval. Bodemonderzoekingen doen hem in de omgeving van de tell nog meer vindplaatsen vermoeden, ruïnes van nederzettingen, die onder het woestijnzand sluimeren. Thompson registreert zorgvuldig en zendt een dringend rapport naar Londen. Dit is de aanleiding om de onooglijke en bijna

in vergetenheid geraakte kleine kleicilinders af te stoten en daarna grondig te onderzoeken. De inscripties bevatten een zeer interessante informatie en tegelijk een merkwaardige geschiedenis.

Bijna tweeëneuhalfduizend jaar voor consul Taylor had reeds iemand anders op dezelfde plaats met dezelfde interesse gezocht en gesnuffeld, koning Nabonid in de 6de eeuw v. Chr., vereerder der antieken, een beroemd man, heerser over een groot rijk en archeoloog tegelijk. Hij bevond, „dat de ziggurat oud was”. Maar Nabonid deed het anders dan Taylor. „Ik bracht de structuur van deze ziggurat weer in orde zoals in oude tijden, met kalk en gebakken tichelstenen.” Toen de door ouderdom verzwakte terrassentoren gerestaureerd was, liet hij de door hem ontdekte naam van de eerste bouwheer op alle kleicilindertjes griffen. Hij had, zoals de Babyloñier uit een gebarsten inscriptie kon ontcijferen, koning Ur-Nannu geheten. Ur-Nannu? Was de bouwheer van de grote terrassentoren koning van het Ur, waarvan de bijbel spreekt, heerser over Ur der Chaldeeën?

De veronderstelling ligt voor de hand. Want sedertdien is dezelfde bijbelse naam nog meermalen opgedoken. Ook oorkonden, die op andere vindplaatsen in Mesopotamië opgegraven werden, maken melding van Ur. Het moet volgens de spijkerschriftteksten, de hoofdstad van het grote volk der Sumeriërs geweest zijn. Nu ontstaat er een brandende belangstelling voor de verweerde Tell el-Mukajjar. Samen met de archeologen van het Brits Museum drongen de geleerden van het museum der universiteit van Pennsylvania (U.S.A.) aan op nieuwe onderzoekingen. Misschien borg de terrassentoren aan de benedenloop van de Eufraat het geheim van het onbekende volk der Sumeriërs — en van het bijbelse Ur. Maar pas in 1923 kan een Amerikaans-Engelse groep archeologen een expeditie ondernemen. De moeizame reis op schommelende kameelruggen blijft hun bespaard, ze reizen met de Bagdadexpres. Per spoor komen ook de gereedschappen: lorries, rails, houwelen, spaden en manden.

De archeologen beschikken over een fonds, dat het omwoelen van een hele landstreek mogelijk maakt. Ze beginnen systematisch en breed opgezet te graven. Omdat zij grote vondsten vermoeden, rekenen zij op een arbeid van jaren. Sir Charles Leonard Woolley leidt de expeditie. De drieënveertigjarige Engelsman heeft zijn eerste sporen al verdiend op ontdekkingsreizen en bij opgravingen in Egypte, Nubië en Karchemis aan de bovenloop van de Eufraat. De

ten en Mukajjal wordt voor deze begaafde, succesvolle man een levenstaak. Zijn voornaamste doelwit is niet de terrassentoren, zoals tientallen jaren tevoren bij de ijverige, maar naïeve Taylor het geval was geweest. Zijn onderzoekersdrang houdt zich vooral bezig met die vlakke heuvels, die aan de voet ervan uit de wijde zandvlakte oprijzen.

Hun opvallende vorm is het geschoolde oog van Woolley niet ontgaan; ze zien eruit als kleine Tafelbergen. Ze zijn van boven vlak en glooien geleidelijk naar omlaag. Er zijn ontelbare van zulke heuvels, grotere en kleinere, in het Nabije Oosten, aan de oevers van de grote rivierbeddingen, temidden van vruchtbare vlakten, terzijde van de paden en wegen, waarlangs al sinds oeroude tijden karavanen door het land trekken. Niemand heeft ze tot dusver geteld. Men komt ze tegen in de delta van Eufraat en Tigris aan de Perzische Golf tot in het hoogland van Klein-Azië, waar de rivier de Halys in de Zwarte Zee uitmondt, aan de oostelijke kusten van de Middellandse Zee, in de dalen van de Libanon, aan de Orontes in Syrië en in het land langs de Jordaan, in Palestina.

Deze oneffenheden van de bodem zijn de grote, begeerde en soms onuitputtelijke vindplaatsen der archeologen. Ze zijn niet door de natuur gevormd, maar kunstmatige producten, ontstaan door de nalatenschap van ontelbare geslachten vóór ons, enorme massa's puin en stortplaatsen van afval uit vroeger tijden, opgehoogd met de overblijfselen van hutten en huizen, stadsmuren, tempels of paleizen. Al deze heuvels kregen langzamerhand, in de loop van lange eeuwen, ja van duizenden jaren, hun vorm op dezelfde manier. Telkens wanneer mensen daar een eerste nederzetting hadden gesticht, en deze door oorlog of brand verwoest of door de bewoners verlaten werd, kwamen veroveraars of immigranten en bouwden op dezelfde plaats hun nederzettingen en steden, de ene op de andere. In de loop van de tijd groeiden die puinhopen en dat afval laag na laag, meter na meter tot een heuvel. De Arabieren noemden zo'n kunstmatige berg een tell. Reeds in het oude Babylon was daarvoor hetzelfde woord in gebruik. Tell betekent hoop of stapel. In de bijbel ontmoeten wij het woord in het boek Jozua hfdst. 11 : 13. Waar bij de verovering van Kanaän sprake is van steden, *die op heuvels liggen*, worden zulke *tulul* — dat is het meervoud van tell — bedoeld. De Arabieren zijn in staat een tell nauwkeurig te onderscheiden van de natuurlijke heuvels, die zij djebel noemen.

Iedere tell is als het ware een woordenloos geschiedenisboek. De

verschillende lagen van de bodem zijn voor de archeoloog te vergelijken met kalenderblaadjes, aan de hand waarvan hij bladzij na bladzij het verleden kan reconstrueren. Iedere laag vertelt van zijn tijd, van het leven en de gewoonten, van de kunstvaardigheid en de cultuur van de bewoners, als men de taal van de bodem verstaat. En daarin hebben de opgravers het inmiddels verbazend ver gebracht.

Stenen, bewerkt of onbewerkt, tichels of kleiresten verhalen hoe er gebouwd werd. Men kan nog de structuur van de bouwwerken herkennen in het broze, verweerde gesteente of in de resten van verpulverde tichelstenen. En donkere strepen tonen aan, waar eens het haardvuur zijn verwarmende gloed uitstraalde.

Gebroken vaatwerk, wapens, huisraad en gereedschappen, die overal tussen de puinhopen liggen, bieden verdere hulp bij de detective-arbeid met betrekking tot het verleden. Hoe dankbaar zijn de onderzoekers dat de antieken nog geen stadsreinigingsdienst kenden! Wat onbruikbaar of overbodig geworden was, kwam op het open veld terecht, aan weer en wind en de tand des tijds overgelaten.

Van potten en vazen zijn thans de verschillende vormen, kleuren en modellen zo nauwkeurig bekend, dat de pottenbakkerskunst de archeologische tijdmeten bij uitstek werd. Enkele scherven, zelfs soms slechts brokstukken maken een precieze datering mogelijk. Tot in het tweede millennium kan men de tijd op vijftig jaar nauwkeurig bepalen.

Ontelbaar veel ging in de loop van de eerste opgravingen van de vorige eeuw verloren, omdat aan de scherven, die waardeloos leken, geen aandacht geschonken werd. Ze werden opzij gegooid; belangrijk schenen slechts grote monumenten, reliëfs, beelden of sieraden. Zo ging veel waardevols voor altijd verloren. Het optreden van de oudheidkundige Heinrich Schliemann is daarvan een voorbeeld. Bezeten door een brandende eerezucht, had hij maar één doel, het Homerische Troje te vinden. Hele kolonnes arbeiders liet hij met de spade de bodem omwoelen. Lagen, die als „kalenders” van grote betekenis hadden kunnen zijn, werden als nutteloze rommel weggegooid. Eindelijk haalde Schliemann een kostbare, door de gehele wereld hooggeprezen schat uit de aarde. Maar het was niet, zoals hij geloofde, de schat van Priamus. De vondst stamde uit nog vroegere tijd. Schliemann had het zo vurig begeerde doel van zijn moeizame arbeid voorbijgegraven, veel te diep. Schliemann was als koopman van huis uit een outsider, een leek. Maar ook de vak-

menschen deden het aanvankelijk niet beter. Pas sinds enkele tientallen jaren werken de archeologen volgens een beproefd schema. Van bovenaf beginnend, wordt in een tell elke centimeter grond, elke vondst, hoe klein ook, elke scherf, onderzocht. Vervolgens wordt een gang gegraven ver de heuvel in. De verschillend gekleurde lagen vertonen zich aan het speurende oog als een aangesneden taart en veroorloven de kenner een eerste algemene terugblik in de geschiedenis van de daar ingebedde, verzonken menselijke nederzettingen. Naar dit beproefde voorbeeld gaat ook de Amerikaans-Engelse expeditie in 1923 bij de Tell el-Mukajjar aan het werk.

In de eerste dagen van december stijgt boven de puinheuvels ten oosten van de ziggurat, slechts enkele passen van de brede toegangsweg, waarlangs eens priesters in een plechtige processie het altaar van de maangod Nannar naderden, een stofwolk op. Door een zacht briesje meegevoerd, drijft deze verder, en spoedig schijnt het alsof alles rond de oude terrassentoren in een dunne nevel gehuld is. Fijn zand, door honderden spaden opgeworpen, toont aan dat het grote opgravingswerk begonnen is.

Vanaf het ogenblik, dat de eerste spade in de bodem stoot, ligt over elke opgraving de sfeer van opgewonden spanning. Elke opgraving lijkt een reis naar een onbekend land, waarvan niemand van te voren weet welke verrassingen hem er wachten. Ook Woolley en zijn medewerkers verkeren in die spanning. Zullen belangrijke vondsten de beloning zijn voor het zweet en de moeite aan deze heuvel besteed? Zal Ur hun zijn geheimen prijsgeven? Geen van de mannen kan vermoeden, dat ze zes lange winterseizoenen tot het voorjaar van 1929 door dit werk in beslag genomen zullen worden. Deze opgraving in grote stijl, ver in het zuiden van Mesopotamië, zal stukje bij beetje die langvervlogen tijden oproepen, toen uit de delta van de twee grote stromen nieuw land ontstond en de mensen zich hier voor het eerst vestigden. Op de moeizame weg van hun onderzoek, dat teruggaat tot vóór zeventuizend jaar, zullen meer dan eens gebeurtenissen en namen, waarvan de bijbel ons al verhaalt, concrete vorm aannemen.

Het eerste, wat ze aan het licht brengen, zijn de resten van een half cirkelvormig complex van vijf tempels, die eens de door koning Ur-Nannu gebouwde ziggurat omgaven. Het lijken wel vestingwerken, zo sterk zijn hun muren. De grootste, met een oppervlakte van 100 bij 60 meter, was gewijd aan de maangod, een andere tempel

aan de vereering van Nin-Gal, maangodin en gemalin van Nannar. Iedere tempel heeft een binnenhof, door een reeks vertrekken omgeven. Daarin staan nog de oude waterputten en de met asfalt bestreken lange drinkbakken; de kerven op de grote uit steen gehouwen tafels laten zien, waar de offerdieren geslacht werden. Op vuurplaatsen in de tempelkeukens werden ze tot een gemeenschappelijke offermaaltijd toeberaid. Er waren zelfs ovens aanwezig voor het bakken van brood. „Na 38 eeuwen,” merkt Woolley op in zijn verslag van de expeditie, „konden wij het vuur weer aansteken, en de oudste keuken der wereld opnieuw in werking stellen.”

Kerken, gerechtshoven, banken en fabrieken kennen wij slechts als streng van elkaar gescheiden instellingen. In Ur was dat anders. De sacrale stadswijk, het tempelgebied, diende niet uitsluitend voor de vereering der goden. Naast de cultische handelingen vervulden de priesters nog vele andere taken. Behalve de offergaven namen zij ook de „tienden” en de belastingen in ontvangst. Dit gebeurde intussen niet zonder schriftelijke bevestiging. Alles wat er geïnd werd, werd op kleitafeltjes genoteerd — waarschijnlijk de eerste belastingkwitanties, die de mensen in handen kregen. De belastinginkomsten werden door de priesterlijke schrijvers in wekelijkse, maandelijksse en jaarlijkse overzichten samengevat.

Gemunt geld was nog onbekend. Belastingen werden in natura betaald; iedere bewoner van Ur betaalde op zijn eigen manier. Olie, graan, vruchten, wol en vee gingen naar uitgebreide magazijnen, en wat spoedig aan bederf onderhevig was, ging naar de tempelwinkels. Vele waren werden in de eigen tempelbedrijven verder verwerkt, bijvoorbeeld in de door de priesters geleide spinnerijen. Een werkplaats vervaardigde twaalf verschillende soorten kleding à la mode. Uit de daar gevonden tafeltjes bleken de namen van de betrokken weefsters en de hun uitbetaalde salarissen. Zelfs het gewicht van de aan ieder uitgereikte hoeveelheid wol en het aantal van de daaruit vervaardigde kledingstukken waren pijnlijk nauwkeurig opgetekend. In een gerechtsgebouw vond men zorgvuldig opgestapeld de akten der vonnissen, net als in de archieven van onze hedendaagse rechtbanken.

De Amerikaans-Engelse expeditie werkt al drie winterseizoenen op de plaats van het oude Ur, en nog steeds heeft dit unieke museum van deze vroegste menselijke geschiedenis al zijn schatten niet prijsgegeven. Buiten het tempelgebied wacht de opgravers nog een buitengewone verrassing.

I en zuiden van de terrassentoren rijzen, bij het afgraven van een rij heuvels, uit het puin plotseling muren omhoog, dicht op elkaar staande muren en gevels, rij na rij. Spade na spade geeft het zand een wirwar van huizen prijs, waarvan de ruïnes gedeeltelijk nog 3 meter hoog zijn. Daartussendoor lopen smalle straten. Af en toe worden de straten door pleinen onderbroken.

In vele weken van harde arbeid moeten geweldige hoeveelheden opgegraven materiaal weggeruimd worden, voordat zich aan de mannen een onvergelijklijk schouwspel ontrolt.

Onder de roodglanzende Tell el-Mukajjar ligt een hele stad te baden in de stralende zon, na een lange slaap van duizenden jaren tot leven gewekt door onverdroten gravende onderzoekers. Woolley en zijn medewerkers zijn buiten zich zelf van vreugde. Want voor hen ligt Ur, het *Ur der Chaldeeën*, waarvan de bijbel spreekt.

En hoe comfortabel hebben zijn bewoners geleefd, hoe royaal waren zijn huizen gebouwd. Van geen enkele andere stad in het Tweestromenland zijn ooit zulke prachtige en gerieflijke woonhuizen aan het licht gekomen.

Daarmee vergeleken doen de in Babylon intact gebleven huizen bescheiden, zelfs armoedig aan. Professor Koldewey vond bij de Duitse opgravingen in het begin van deze eeuw slechts eenvoudige lemen huizen van één verdieping met drie of vier vertrekken om een open binnenplaats. Zo woonde dus de bevolking omstreeks 600 v. Chr. in de hooggeprezen metropolis van de grote Babyloniër Nebukadnezar. De bewoners van Ur daarentegen leefden 1500 jaar te voren al in gebouwen ter grootte van een villa, meestal twee verdiepingen hoog met dertien tot veertien vertrekken. De parterre is hecht opgetrokken uit gebakken tichelstenen, de bovenste etage uit leemplaten, de muren zijn netjes met mortel gevoegd en gewit.

De bezoeker betrad via een deur een klein portaal, waar de waterbekkens stonden, waarin handen en voeten van het stof gereinigd werden. Vandaar kwam hij op de grote en lichte binnenplaats, waarvan de bodem met bijzonder mooi plaveisel bedekt was. Daaromheen groepeerden zich de ontvangkamer, de keuken, de woon- en bediendenvertrekken en de huiskapel. Via een stenen trap, waaronder zich het toilet verborg, kwam hij op een galerij, waar de vertrekken van de gezinsleden en de logeerkamers op uit kwamen.

Vanonder de ingestorte muren en wanden kwam alles van het interieur en het dagelijkse leven van deze patriciërshuizen weer aan het licht. Talloze scherven van potten, kruiken, vazen en beschreven

kleinereitjes vormden een mozaiek, waaruit het dagelijkse leven in Ur stukje bij beetje gereconstrueerd kon worden. *Ur der Chaldeeën* was een machtige, welvarende, kleurrijke en bedrijvige hoofdstad.

Eén gedachte houdt Woolley gevangen. Uit *Ur der Chaldeeën* moet Abraham eens weggetrokken zijn — dan moet hij in één van deze twee verdiepingen hoge patriciërshuizen geboren en opgegroeid zijn. Hij moest langs de muren van de grote tempel door deze straten gewandeld hebben, en omhoogkijkend vond zijn blik dan de machtige terrassentoren met de door bomen omzoomde zwarte, rode en blauwe steenblokken. „Wij moeten,” schrijft Woolley geestdriftig, „onze opvatting van de Hebreeuwse patriarch volkomen herzien, wanneer we zien in wat voor weelderig milieu hij zijn jeugd doorbracht. Hij was inwoner van een grote stad en erfgenaam van de traditie van een oude en goed georganiseerde beschaving. De huizen vertonen comfort, zelfs luxe. We vonden copieën van hymnen uit de tempeldienst, alsmede kleitafels met wiskundige gegevens. Op tafels waren naast eenvoudige optelsommen ook formules opgetekend voor het trekken van tweede- en derdemachtswortels. En in andere teksten hadden de schrijvers de inscripties van de gebouwen in de stad gecopieerd en zo een korte geschiedenis van de tempels geschreven!”

Abraham — geen eenvoudige nomade, Abraham — zoon van een wereldstad uit het jaar 2000 v. Chr.

Dit was een sensationele, onbegrijpelijk schijnende ontdekking. Kranten en tijdschriften brengen foto's van de afgebrokkelde oude terrassentoren en de ruïnes van de blootgelegde metropolis; ze baren een geweldig opzien. Vol verbazing bekijkt men een tekening met het onderschrift „Huis uit de tijd van Abraham”. Woolley had die door een kunstenaar laten maken. Het is een natuurgetrouwe reconstructie op grond van de vondsten. Men kijkt op de binnenhof van een op een villa lijkend gebouw, twee hoge sierkruiken staan op een tegelachtig plaveisel, een houten balustrade sluit de kamers van de bovenste etage af van de binnenhof. Zou de oeroude en dierbaar geworden voorstelling — Abraham als patriarch, omgeven door zijn familie en zijn kudde — plotseling onjuist zijn?

Woolley's opvatting bleef niet onweersproken. Zeer spoedig kwamen theologen en zelfs archeologen met hun kritiek.

Vóór Woolley's opvatting pleitte vers 31 van het elfde hoofdstuk van Genesis. *En Terah nam zijn zoon Abram en Lot . . . en deed hen wegtrekken uit Ur der Chaldeeën*. Maar er zijn ook bijbelplaat-